

ГЛАВА 12

ПРО АКАДЕМІЧНУ АБО СКЕПТИЧНУ ФІЛОСОФІЮ*

Девід Юм

Частина I

Серед філософських міркувань на будь-яку тему найбільше таких, що доводять існування Бога й спростовують помилки *атеїстів*; і все одно найрелігійніші філософи все ще сперечаються, чи може людина бути настільки засліпленою, щоб бути уможливленим атеїстом. Як же примирити ці суперечності? Мандрівні лицарі, які подорожували, щоб очистити світ від драконів та велетнів, ніколи не мали жодного сумніву щодо існування цих чудовиськ.

[2] Іншим ворогом релігії є *скептик*, який природно викликає обурення всіх богословів і серйозних філософів; хоча напевно ніхто ніколи не зустрічав таку безглузду істоту або розмовляв з такою людиною, яка не мала б власної думки чи принципів по жодному питанню, практичному чи теоретичному. Це викликає дуже природне запитання: Що значить бути скептиком? Як далеко можна просувати ці філософські принципи сумніву та непевності?

[3] Існує вид скептицизму, що *передусім* всім наукам і філософії, який всіляко впроваджувався Декартом та іншими як найкращий запобіжник проти помилок та квалітивих суджень. Цей вид скептицизму ра-

*Переклад виконаний за виданням: *Hume D. An Enquiry concerning Human Understanding* : Edited with an Introduction and Notes by Peter Millican. — Oxford: Oxford University Press, 2007.

дить універсальний сумнів не лише щодо всіх наших минулих думок і принципів, але й щодо самих наших здібностей, у правдивості яких, за словами цих філософів, ми маємо переконатись за допомогою ланцюжка міркувань, виведеного з певного первинного принципу, який ніколи не може бути помилковим або оманливим. Проте не існує жодного такого первинного принципу, який мав би перевагу над іншими принципами, самоочевидними і переконливими: а якби такий принцип й існував, ми не могли б ані на крок вийти за його межі без використання тих самих здібностей, щодо яких ми вже маємо бути непевними. Тому картезіанський сумнів, навіть якби якась людська істота і могла б його досягти (чого очевидно немає), був би просто невиліковним; і жодне міркування не могло б привести нас до стану впевненості і переконаності у будь-чому.

[4] Проте слід визнати, що цей вид скептицизму, якщо взяти його у більш поміркованій формі, можна витлумачити у дуже розумному сенсі, і тоді він є необхідною підготовкою до вивчення філософії, забезпечуючи належну неупередженість наших суджень і звільнюючи наш ум від тих забобонів, які ми могли засвоїти з навчання та поспішних думок. Починати зі зрозумілих і самоочевидних принципів, просуватися далі обережними і надійними кроками, постійно перевіряти наші висновки й точно відстежувати всі їхні наслідки; хоча таким шляхом наші теорії будуть розвиватись повільно і поступово, але це — єдиний спосіб, яким ми взагалі можемо сподіватися досягти істини та здобути справжню стабільність і впевненість у наших рішеннях.

[5] Є й інший вид скептицизму, що *випливає* з науки та досліджень, коли люди вважають, що вони відкрили або абсолютну помилковість своїх розумових здібностей, або власну непридатність досягти будь-якої твердої визначеності в усіх тих цікавих умоглядних питаннях, якими вони зазвичай займаються. Представники деяких філософських течій сперечаються навіть щодо наших відчуттів; а повсякденні правила поведінки піддаються тому ж самому сумніву, що й найбільш фундаментальні принципи і висновки метафізики й теології. Оскільки ці парадоксальні принципи (якщо їх можна назвати принципами) поділяються одними філософами, а іншими спростовуються, вони, звичайно, збуджують нашу цікавість і змушують нас вивчати ті аргументи, на яких вони можуть ґрунтуватися.

[6] Мені не потрібно зупинятись на заїжджених темах, які скептики усіх часів застосовували проти чуттєвих даних; на кшталт тих, що виводяться з численних випадків недосконалості та помилковості наших органів: викривлений вигляд весла у воді; різні перспективи об'єктів на

різних відстанях; подвійне зображення, що виникає при натисканні на одне око та багато інших подібних явищ. Насправді, ці скептичні теми здатні лише довести, що не можна неявно залежати лише від органів чуття, і що ми маємо виправляти їхні свідчення за допомогою розуму і міркувань, які враховують природу середовища, віддаленість об'єктів та стан самих органів, аби перетворити їх, у межах їхньої дії, на справжні *критерії* істини та хиби. Проте є й інші, більш ґрунтовні аргументи проти відчуттів, які не допускають такого простого розв'язання.

[7] Здається очевидним, що природний інстинкт, або схильність, спонукає людей покладатися на свої відчуття, і що без будь-яких міркувань, чи навіть майже до застосування розуму, ми завжди припускаємо наявність зовнішнього світу, який не залежить від нашого сприйняття, але який існував би, навіть якби ми і всі інші розумні істоти зникли або були б знищені. Навіть тварини керуються подібною думкою та зберігають віру в зовнішні об'єкти в усіх своїх думках, намірах і діях.

[8] Також здається очевидним, що коли люди слідуєть цьому сліпому й могутньому природному інстинкту, вони завжди вважають, що ті образи, які даються відчуттями, є зовнішніми об'єктами, і у них ніколи не виникає сумніву, що перші є лише представленнями других. Ми гадаємо, що цей стіл, який ми бачимо білим і який є твердим на дотик, існує незалежно від нашого сприйняття, і є чимось зовнішнім по відношенню до нашої свідомості, яка його сприймає. Наша присутність не надає йому існування: наша відсутність не знищує його. Він зберігає своє однорідне і цілісне існування, незалежно від стану розумних істот, які сприймають чи розглядають його.

[9] Проте ця загальна та первинна думка всіх людей швидко руйнується найлегшою філософією, яка вчить нас, що ніщо не може бути наявним у свідомості, окрім образу чи сприйняття, і що відчуття — це лише вхідні канали, через які передаються ці образи, не будучи здатними встановити які-небудь безпосередні взаємини між свідомістю та об'єктом. Стіл, який ми бачимо, здається меншим, коли ми віддаляємося від нього, але реальний стіл, що існує незалежно від нас, не зазнає жодних змін: отже, нашій свідомості був представлений лише його образ. Такими є очевидні приписи розуму; і жодна людина, яка мислить, ніколи не сумнівалася, що сутності, які ми розглядаємо, коли кажемо *цей будинок* і *те дерево*, є не чим іншим, як сприйняттями у свідомості та швидкоплинними копіями чи представленнями інших сутностей, які залишаються однорідними та незалежними.

[10] Таким чином, розмірковування змушує нас заперечувати пер-

винним інстинктам природи або відійти від них і прийняти нову систему щодо наших чуттєвих даних. Але тут філософія відчуває величезну збентеженість, коли вона намагається обґрунтувати нову систему і уникнути нападок і заперечень скептиків. Вона більше не може посылатися на непогрішимий та непереборний інстинкт природи: оскільки це призвело нас до зовсім іншої системи, яка була визнана ненадійною й навіть помилковою. А обґрунтування нової так званої філософської системи за допомогою ланцюга чітких і переконливих аргументів, або хоча б чогось схожого на аргументи, перевищує силу всіх людських здібностей.

[11] Якими аргументами можна довести те, що сприйняття свідомості мають спричинитись зовнішніми об'єктами, повністю відмінними від них, хоча й подібних до них (якщо це взагалі можливо), і не можуть виникати ані з енергії самої свідомості, ані з припущення наявності якогось невидимого і невідомого духу, ані з іншої ще більш невідомої нам причини? Визнається, що багато цих сприйнятих справді не виникають із чогось зовнішнього, як під час сновидіння, божевілля чи інших хвороб. І не може бути нічого більш незбагненого, ніж той спосіб, яким тіло має так діяти на свідомість, щоб передавати свій образ субстанції, яка за припущенням має зовсім іншу, навіть протилежну природу.

[12] Це є питання факту, чи продукуються сприйняття органів чуттів зовнішніми об'єктами, до яких вони є подібними: як вирішити це питання? Звісно, за допомогою досвіду; як і всі інші питання такого роду. Але тут досвід мовчить і не може не мовчати. Свідомість ніколи не має справу ні з чим, окрім сприйнятих, і просто не може отримати жодного досвіду щодо їхнього зв'язку з об'єктами. А тому, припущення такого зв'язку не має жодних логічних підстав.

[13] Звернутися до вірогідності Верховної Істоти, щоб довести вірогідність наших відчуттів, означає просто обійти проблему в дуже несподіваний спосіб. Якщо б вірогідність Верховної Істоти взагалі стосувалася цього питання, то наші відчуття були б абсолютно непогрішними; адже неможливо, щоб Верховна Істота взагалі вводила в оману. Не кажучи вже, що якщо ми вже піддали сумніву існування зовнішнього світу, то нам буде дуже складно знайти аргументи, за допомогою яких ми можемо довести існування такої Істоти чи якогось з її атрибутів.

[14] Отже, це та тема, у якій більш глибокі й більш по-філософськи налаштовані скептики будуть завжди брати гору, коли будуть прагнути взяти під загальний сумнів усі предмети людського знання та дослідження. Ви йдете за природними інстинктами і нахилами, визнаючи

вірогідність відчуттів, можуть запитати вони. Але відчуття змушують вас вважати, що саме сприйняття або чуттєвий образ і є зовнішнім об'єктом. Ви відкидаєте цей принцип, щоб пристати до більш раціональної думки, що сприйняття є лише представленнями чогось зовнішнього? Тут ви відходите від ваших природних нахилів і більш очевидних поглядів; і все одно не здатні задовольнити свій розум, який ніколи не зможе знайти жодного переконливого аргументу з досвіду, щоб довести, що сприйняття пов'язані з зовнішніми об'єктами.

[15] Є ще один скептичний аргумент такого роду, що походить з найбільш глибокої філософії, він міг би заслуговувати на нашу увагу, якби було потрібно настільки заглиблюватись, аби знайти аргументи й пояснення, майже непридатні для будь-якої серйозної мети. Сучасні дослідники однак визнають, що всі чуттєві якості об'єкта, як-от: твердий, м'який, теплий, холодий, білий, чорний тощо, є лише вторинними й існують не в самих об'єктах, а є сприйняттями свідомості, без будь-якого зовнішнього зразка чи моделі, які вони представляють. Якщо це визнається щодо вторинних якостей, це має також виконуватись і для так званих первинних якостей протяжності й твердості, причому останні мають не більше права так називатися, ніж перші. Ідея протяжності повністю набута з відчуттів зору та дотику; і якщо всі якості, що сприймаються відчуттями, знаходяться у свідомості, а не в об'єкті, то той самий висновок має бути зроблений стосовно ідеї протяжності, яка повністю залежить від чуттєвих ідей чи ідей вторинних якостей. Ніщо не може врятувати нас від цього висновку, хіба що твердження, що ідеї цих первинних якостей досягаються через *абстрагування*; але якщо ми ретельно вивчимо це твердження, то визнаємо його незрозумілим і навіть абсурдним. Протяжність, яку не можна ані відчутти на дотик, ані побачити, неможливо збагнути: а протяжність, яку можна відчутти на дотик або побачити, але яка не є ані твердою, ані м'якою, ані чорною, ані білою, так само виходить за межі людського розуміння. Нехай хтось спробує уявити собі трикутник взагалі, який не є ані рівнобедреним, ані рівностороннім, який не має ніякої певної довжини або пропорції сторін; і він швидко відчує абсурдність всіх схоластичних понять стосовно абстракції і загальних ідей¹.

¹Цей аргумент запозичений у доктора Берклі, і дійсно, більшість творів цього дуже оригінального автора дають найкращі уроки скептицизму, які можна знайти як серед античних, так і серед сучасних філософів, не виключаючи Бейля. Проте він заявляє на своїй титульній сторінці (і, без сумніву, дуже щиро), що написав книгу як проти скептиків, так і проти атеїстів та вільнодумців. Але те, що всі його аргументи, хоча у нього й були інші наміри, в дійсності тільки скептичні,

[16] Отже, перше філософське заперечення проти чуттєвих даних або думки щодо існування зовнішнього світу полягає в тому, що така думка, якщо вона ґрунтується на природному інстинкті, суперечить розуму, а якщо вона посилається на розум, суперечить природному інстинкту, і водночас не містить жодної раціональної підстави, яка б могла переконати неупередженого дослідника. Друге заперечення йде далі, і представляє цю думку як таку, що суперечить розуму: принаймні, якщо принцип розуму полягає у тому, що всі чуттєві якості наявні у розумі, не в об'єкті. Позбавте матерію усіх її зрозумілих якостей, як первинних, так і вторинних, і ви так би мовити знищите її, і залишите лише якесь невідоме, незрозуміле *дещо* як причину наших сприйнятів; поняття настільки недосконале, що жоден скептик не буде думати, що воно варте того, щоб спростувати його.

Частина II

[17] Спроба скептиків зруйнувати *розум* аргументацією й логічним міркуванням може здатися доволі безглуздою; проте це є головною метою всіх їхніх досліджень і дискусій. Вони намагаються знайти заперечення як проти наших абстрактних міркувань, так і проти тих, що стосуються фактів й існування.

[18] Головне заперечення проти всіх *абстрактних* міркувань походить від ідей простору та часу; ідеї, які у буденному житті та при неуважному розгляді, дуже ясні та зрозумілі, але коли вони піддаються детальному дослідженню глибоких наук (і вони є головним предметом цих наук), призводять до принципів, що здаються сповненими абсурду та суперечності. Жодні священницькі *догмати*, вигадані задля приборкання та підкорення бунтівного розуму людства, ніколи не обурювали здоровий глузд більше, ніж доктрина про нескінченну подільність простору з її наслідками; як їх гордовито викладають усі геометри та метафізики зі свого роду тріумфом і торжеством. Реальна кількість нескінченно менша, ніж будь-яка кінцева кількість, що містить кількості нескінченно менші за саму себе, і так далі *in infinitum*; ця конструкція настільки смілива і вражаюча, що ніякі так звані докази не в змозі її підтримати, тому що вона руйнує найбільш ясні та природні принципи людського розуму². Але більш дивним при цьому

випливає з того, що вони не допускають жодної відповіді та не формують жодного переконання. Їхній єдиний ефект — спричинити миттєве здивування, вагання і збентеження, які є результатом скептицизму.

²Які б не точились дискусії щодо математичних точок, ми маємо допустити,

є те, що ці, здається, абсурдні положення підкріплюються ланцюгом міркувань, найбільш ясним та дуже природним; а для нас неможливо прийняти засновки, не визнаючи висновків з них. Ніщо не може бути більш переконливим і прийнятним, ніж усі ті висновки, що стосуються властивостей кіл та трикутників; а втім, варто лише це визнати, і як зможемо ми заперечувати, що кут дотику між колом та його дотичною є нескінченно меншим, ніж будь-який кут, утворений прямими лініями, що в міру того, як ви будете збільшувати діаметр кола *in infinitum*, цей кут дотику буде ще більше зменшуватися, також *in infinitum*, і що кут дотику між іншими кривими і їхніми дотичними може бути нескінченно меншим ніж той, що утворений колом і його дотичними, і так далі *in infinitum*? Доказ цих принципів здається настільки ж бездоганим, як і той, що доводить, що сума трьох кутів трикутника дорівнює сумі двох прямих кутів, хоча остання думка природна й проста, а попередня сповнена суперечностей і абсурду. Здається, що розум тут опиняється у свого роду стані здивування й невизначеності, який, і без припущень будь-якого скептика, робить його невпевненим у самому собі й у засадах, на які він спирається. Розум бачить яскраве світло, яке освітлює деякі місця, але те світло межує з найглибшою темрявою. І знаходячись між ними, він настільки осліплений і збентежений, що навряд чи може судити з достовірністю і впевненістю про будь-що.

[19] Абсурдність цих сміливих визначень абстрактних наук стає мабуть ще більш відчутною (якщо це можливо) у відношенні до часу, ніж до простору. Нескінченна кількість реальних часових проміжків, які йдуть один за одним і потім зникають, здається такою очевидною суперечністю, що допустити її, як здається, може лише той, чий судження, замість того, щоб бути виправлені науками, навпаки, перекутилися від заняття ними.

[20] А втім, розум повинен залишатися невгамовним і неспокійним, навіть по відношенню до того скептицизму, у який його заводять ці видимі дурниці й суперечності. Неможливо збагнути, як може якась ясна, чітка ідея містити щось, що суперечить їй самій, або іншій ясній

що існують фізичні точки, тобто, частини простору, які не можуть бути поділені чи зменшені ні візуально, ні за допомогою уяви. У такому разі, ці образи, які наявні завдяки уяві чи відчуттям, абсолютно неподільні, а отже, математики повинні допускати, що вони нескінченно менші, ніж будь-яка справжня частина простору; проте ніщо не здається більш певним для розуму, ніж те, що їхнє нескінченне число утворює безкінечний простір. Наскільки більше нескінченне число цих нескінченно малих частин простору, які все ще вважаються нескінченно подільними.

та чіткій ідеї; і це є мабуть найбезглуздішим положенням із всіх, які тільки можна сформулювати. Отже, ніщо не може бути більш скептичним або більш сповненим сумніву й вагань, ніж самий цей скептицизм, який виникає з деяких парадоксальних висновків геометрії або науки про кількість³.

[21] Скептичні заперечення щодо *моральної* очевидності або проти міркувань щодо фактів бувають *буденними* або *філософськими*. Буденні заперечення ґрунтуються на природній слабкості людського розуміння; на суперечливих гадках, яких дотримувались у різні часи різні народи; на змінах у наших судженнях під час хвороби й у здоровому стані, у молодості та старості, процвітанні й скруті; на постійній суперечливості будь-яких людських поглядів і думок; і на багатьох інших обставинах подібного роду. Немає потреби далі зупинятись на цих запереченнях. Вони дуже слабкі. Адже оскільки в повсякденному житті ми щомиті розмірковуємо про факти і про те, що існує, і ми не можемо жити без того, щоби постійно не застосовувати такий вид міркувань, то жодні буденні заперечення, виведені звідси, не можуть зруйнувати цю очевидність. Великими розвінчувачами *пірронізму* або надмірних принципів скептицизму є діяльність, заняття і справи повсякденного життя. Ці принципи можуть процвітати й тріумфувати в [філософських] школах, де дійсно важко, або взагалі неможливо їх спростувати. Однак як тільки вони виходять з тіні і, завдяки присутності реальних об'єктів, що збуджують наші пристрасті й почуття, стикаються з більш потужними принципами нашої природи, вони зникають як дим, і залишають найрішучого скептика в тому самому становищі, що й інших смертних.

³Мені здається можливим уникнути цих абсурдів і суперечностей, якщо допустити, що, власне кажучи, немає такої речі як абстрактні та загальні ідеї; але що всі загальні ідеї – це, насправді, часткові ідеї, приєднані до якогось загального терміну, який при нагоді викликає інші часткові ідеї, що подібні при певних обставинах до ідеї, наявної у розумі. Отже, коли вимовляється слово «кінь», ми одразу уявляємо собі ідею чорної або білої тварини, певного розміру і форми: але оскільки цей термін зазвичай використовується і стосовно тварин інших кольорів, фігур і розмірів, ці ідеї, хоча їх зараз немає в нашій уяві, легко згадуються, і наші міркування й висновки відбуваються у такий самий спосіб, якби вони дійсно були наявні. Якщо прийняти таке пояснення (яке здається розумним), то звідси випливає, що всі ідеї щодо кількості, на яких ґрунтуються міркування математиків, є лише частковими і такими, що доставляються нам за допомогою вічуттів та уяви, а отже, не можуть бути нескінченно подільними. Поки що я обмежусь лише цим натяком, без того, щоб розвивати його далі. Адже всі, хто полюбляють науку, мають уникати осміянь і зневаження з боку невігласів через свої висновки; а натяк, який я залишаю, здається мені найбільш підготовленим рішенням згаданих труднощів.

[22] Скептику, отже, краще було б залишатися у своїй сфері і викладати ті *філософські* заперечення, які постають з більш глибоких досліджень. Тут у нього, здається, достатньо приводів для тріумфу; оскільки він справедливо наполягає, що всі наші дані щодо будь-якого факту, які виходять за межі свідчень відчуттів та пам'яті, повністю виводяться зі зв'язку причини і наслідку; що ми не маємо іншої ідеї про це відношення, окрім як про два об'єкти, що постійно *поєднуються* один з одним; що у нас немає жодного аргументу, який би переконав нас, що об'єкти, які часто поєднуються у нашому досвіді, будуть так само поєднуватися в інших випадках у такий самий спосіб; і що ми не можемо інакше прийти до цього виводу як за допомогою звички або певного інстинкту нашої природи, якому дійсно важко протистояти, але який подібно до інших інстинктів може бути помилковим і оманливим. Оскільки скептик наполягає на цих доводах, він демонструє свою силу, чи радше, свою і нашу слабкість, і здається руйнує, принаймні на деякий час, впевненість та переконаність у будь-чому. Ці аргументи можна було б викласти більш детально, якби в результаті від них можна було б очікувати якоесь довготривале благо чи користь суспільству.

[23] Адже головне і найбільш різке заперечення проти *надмірного* скептицизму саме і полягає в тому, що він не може принести жодного довготривалого блага, хоча він і зберігає свою повну силу і міць. Нам необхідно лише запитати такого скептика, *чого він прагне і чого намагається досягти всіма цими цікавими дослідженнями?* Він ментально розгубиться і не знатиме, що відповісти. Коперніканець чи птолемеєць, кожен з яких підтримує різні системи астрономії, може сподіватися привести своїх слухачів до постійного і міцного переконання. Стоїк чи епікуреєць викладає принципи, які не тільки можуть бути тривалими, але які впливають на поведінку і манери. Проте прибічник пірронізму не може очікувати, що його філософія матиме постійний вплив на свідомість: або, якби вона і мала такий вплив, то він був би корисним для суспільства. Навпаки, він має визнати, якщо він погодиться визнати хоча би щось, що якби його принципи загально і остаточно перемогли, то все людське життя повинно було б зникнути. Всі розмови, вся діяльність миттєво б припинилися, і люди залишилися б у стані повної летаргії, доки незадоволені природні потреби не поклали б край їхньому жалюгідному існуванню. Правда, навряд чи слід жахатися такого фатального кінця. Природа завжди сильніша за принцип. І хоч прибічник пірронізму може викликати у себе чи інших короточасний подив та розгубленість своїми глибокими міркування-

ми; перша-ліпша, хоча б і найтривіальніша подія в житті примусить зникнути всі його сумніви та вагання і він не буде в усіх своїх діях та роздумах відрізнятися від філософів будь-якої іншої секти, або від тих, хто ніколи не займався жодним філософським дослідженням. Коли він прокинеться від свого сну, він першим приєднається до тих, хто сміється над ним, визнає, що всі його заперечення були лише забавкою, і не можуть мати іншого наміру, окрім як показати чудні умови, в яких перебуває людство, яке повинно діяти і розмірковувати, і вірити; хоча не здатне, навіть за допомогою свого найбільш ретельного дослідження, задовольнитися стосовно засад цих операцій чи усунути заперечення, які можуть бути висунуті проти них.

Частина III

[24] Існує, правда, більш *пом'якшений* скептицизм або *академічна* філософія, який може бути водночас міцним і корисним, і який частково може бути результатом пірронізму або *надмірного* скептицизму, коли його непомітні сумніви, певною мірою виправляються здоровим глуздом і роздумами. Більша частина людей від природи схильна бути категоричною та догматичною у своїх думках; і коли вони бачать об'єкти лише з одного боку, і не мають жодного уявлення про які-небудь протилежні аргументи, вони квапливо приймають принципи, до яких схильні і не мають жодної поблажливості до тих, хто дотримується протилежних думок. Вагання або розгубленість заплутує їхній розум, стримує їхню пристрасть і призупиняє діяльність. Тому вони нервують, аж доки не вийдуть з цього стану, який для них такий важкий; і вони думають, що ніколи не зможуть остаточно подолати його силою своїх тверджень і наполегливістю своєї віри. Але якби такі догматики могли б усвідомити дивні слабкості людського розуму, навіть коли він перебуває у найбільш досконалому стані, і коли він найбільш точний і уважний у своїх визначеннях, то таке усвідомлення надало б їм більше скромності й стриманості, і послабило би їхню зарозумілу думку про себе, і їхню упередженість до супротивників. Неосвічені люди можуть піддати сумніву схильності учених, які, незважаючи на всі переваги дослідження і міркування, зазвичай залишаються непевними у своїх поглядах: а якщо хтось із вчених схильний, через свій природний характер, до пихатості і впертості, невеличка доза пірронізму може вгамувати їхню гордину, продемонструвавши йому, що ті невеликі переваги, які він можливо отримав над своїми колегами,

є дуже незначними, якщо порівняти їх із загальним розгубленням і збентеженням, які притаманні людській природі. Загалом, певна міра сумніву, обережності та скромності має завжди супроводжувати людину яка правильно розмірковує, в усіх її дослідженнях та рішеннях.

[25] Ще один вид пом'якшеного скептицизму, який може стати в пригоді людству, і який може бути природним результатом пірроністських сумнівів і вагань, — обмеження наших досліджень такими темами, що найкраще пристосовані до обмежених здібностей людського розуму. *Уява* людини від природи піднесена, захоплюється усім далеким та незвичайним і лине без обмежень в найвіддаленіші куточки простору та часу, аби втекти від речей, які стали для неї занадто звичайними і знайомими. *Здоровий глузд* притримується протилежного методу, і уникаючи всіх далеких і високих тем, обмежується повсякденним життям і такими предметами, які підпадають під щоденну практику й досвід, залишаючи більш піднесені теми поетами та ораторами для прикрашання, або мистецтву священників і політиків. Щоб прийти до такого рятувального рішення, ніщо не може бути більш корисним, ніж одного разу до кінця переконатися в силі пірронівського сумніву і у неможливості звільнитися від нього, інакше як за допомогою міцної сили природного інстинкту. Ті, хто мають схильність до філософії, будуть все одно продовжувати свої дослідження, тому що вони доходять думки, що окрім безпосереднього задоволення, яке супроводжує це заняття, філософські висновки є не чим іншим, як систематизованим і виправленим відображенням повсякденного життя. Однак вони ніколи не будуть намагатись вийти за межі повсякденного життя, доки вони пам'ятають про недосконалість тих здібностей, якими вони користуються, їхню обмеженість і їхні неточні дії. У той час, як ми не можемо навести задовільного пояснення, чому після тисяч експериментів ми віримо, що камінь буде падати, а вогонь горіти; як ми можемо коли-небудь задовольнитись будь-якими рішеннями, які ми можемо сформувані стосовно походження світів і стану природи, від її початку і до нескінченності?

[26] І дійсно, таке вузьке обмеження наших досліджень у всіх відношеннях настільки розумне, що достатньо здійснити найменшу перевірку природних сил людського розуму та порівняти їх з їхніми об'єктами, щоб порадишити нам його втілити. У такий спосіб ми відшукаємо правильні предмети науки і дослідження.

[27] Мені здається, що єдиними об'єктами абстрактних наук чи доведення є кількість і число, а всі намагання поширити цей більш досконалий вид знання за ці межі, є лише софістика й ілюзія. Оскільки

складові частини кількості й числа повністю подібні, відношення між ними стають заплутаними і складними, і ніщо не може бути більш цікавим і корисним, ніж прослідкувати, за допомогою розмаїття опосередкованих членів, їхню рівність та нерівність через їхні різні прояви. Але оскільки всі інші ідеї чітко окреслені та відмінні одна від одної, ми, при найретельнішому дослідженні, ніколи не зможемо просунути далі констатації цього розмаїття і визнання, шляхом очевидного розмірковування, що одна річ відмінна від іншої. А якщо це складно зробити, то це відбувається винятково через невизначеність значень слів, яка виправляється більш точними визначеннями. Те, що *квадрат гіпотенузи дорівнює сумі квадратів інших двох сторін* неможливо дізнатися із одних тільки визначень термінів, якими б чіткими ці визначення не були, без того, щоб здійснити цілу низку міркувань і досліджень. Але щоб переконатись у твердженні, *що там, де немає власності, не може бути несправедливості*, необхідно тільки дати визначення термінам і пояснити, що несправедливість є порушенням проти власності. Це твердження є власне лише недосконалим визначенням. Те ж саме трапляється з усіма тими вдаваними силогістичними міркуваннями, які можна знайти в кожній царині знань, за винятком наук про кількість і число; і ці останні можна з повним правом, я думаю, оголосити єдиними належними об'єктами знання й доведення.

[28] Усі інші дослідження людей стосуються тільки фактів й існування; і їх, очевидно, не можна строго довести. Те, що *існує*, може і *не існувати*. Ніяке заперечення факту не може містити суперечності. Небуття будь-якої сутності, без винятку, є настільки ж ясною й очевидною ідеєю, як і її буття. Висловлювання, що стверджує її неіснування, може бути хибним, однак, не менш припустимим і зрозумілим, ніж те, в якому стверджується її існування. З науками у точному розумінні справа обстоїть інакше. Кожне неістине висловлювання є там плутаним і незрозумілим. Те, що кубічний корінь із 64 дорівнює половині 10, є хибним висловлюванням і його не можна ясно уявити. Але те, що Цезар чи архангел Гавриїл, чи будь-яка інша істота, ніколи не існували, може бути хибним твердженням, але його чудово можна уявити, і воно не тягне за собою якоїсь суперечності.

[29] Отже, існування будь-якої сутності можна довести тільки аргументами, що беруться з її причин або наслідків; і ці аргументи ґрунтуються повністю на досвіді. Якщо ми розмірковуємо *a priori*, будь-що здається спроможним породити будь-що. Падіння каменю може, чого доброго, згасити сонце; або бажання людини — керувати рухом планет на їхніх орбітах. Лише дослід навчає нас природі

й причинно-наслідковим зв'язкам і дає змогу нам виводити існування одного об'єкту з іншого⁴. Такою є засада моральних міркувань, які утворюють більшу частину людського знання, і є джерелом усієї людської діяльності й поведінки.

[30] Моральні міркування стосуються або часткових, або загальних фактів. Усі обмірковування в житті стосуються перших, як і всі дослідження в історії, хронології, географії та астрономії.

[31] Науки, які мають справу з загальними фактами, — це політика, натуральна філософія, фізика, хімія та інші, у яких досліджуються якості, причини і наслідки цілих класів об'єктів.

[32] Богослов'я, або теологія, оскільки воно доводить існування Бога і безсмертя душі, утворене з міркувань, що стосуються почасти як часткових, так почасти і загальних фактів. Воно ґрунтується на *розумі*, наскільки воно підтримується досвідом. Але його найкраща і найміцніша основа — віра і божественне одкровення.

[33] Етика і естетика — це об'єкти не стільки розуму, скільки смаку і почуття. Краса, моральна чи природна, більше відчувається, ніж сприймається. Або ж, якщо ми міркуємо про неї і намагаємося встановити її стандарти, ми беремо до уваги новий факт, а саме — загальний смак людства, чи якийсь подібний факт, який може бути об'єктом міркування й дослідження.

[34] Коли ми, переконані у цих принципах, пройдемося по бібліотеках, яке спустошення ми маємо вчинити? Якщо ми візьмемо до рук, наприклад, будь-який том з богослов'я чи шкільної метафізики, давайте запитаємо: *Чи містить він якусь абстрактне міркування стосовно кількості і числа?* Ні. *Чи містить він якусь експериментальне міркування щодо фактів та існування?* Ні. Тож киньте його у вогонь: оскільки він не може містити нічого, крім софістики та ілюзій.

Пер. з англ. О.Є. Оліфер за науковою редакцією Я.В. Шрамка

Надійшла до редакції 31 липня 2020 р.

 10.31812/apd.v0i21.3881

⁴Цей нечестивий принцип давньої філософії, *ex nihilo, nihil fit* (з нічого нічого не буває), який виключав утворення матерії, згідно з цією філософією, перестає бути принципом. Не тільки воля Верховної Істоти може створювати матерію, але наскільки ми можемо знати *a priori*, воля будь-якої іншої істоти може створити її, або будь-яку іншу причину, яку може породити найбільш примхлива уява.